

КИРИЧЕНКО В.П.,
доктор історичних наук,
професор

*Дипломатична
академія України
при МЗС України*

ТУМАСОВ І.Ю.,
здобувач

*Інститут
світової економіки і
міжнародних відносин
НАН України*

Тепер, коли Україна шукає шляхи, форми, методи і засоби удосконалення виборчого законодавства і виборчих процесів, бажано звернутись за досвідом не тільки до Європейських країн, США, Канади, а й до країн Центральної та Південної Америки, де теж існує цікавий і повчальний досвід із зазначених питань, які є вельми актуальними для нашої держави.

33 незалежних країни Латинської Америки та Карибського басейну та 13 залежних територій площею 20 млн.кв.км., близько 500 млн.осіб населення, 1,5 трлн. дол.ВВП за своїм політичним і державним устроєм поділяються на президентські федеративні республіки (Аргентина, Бразилія, Венесуела, Мексика), президентські унітарні республіки (Болівія, Гаїті, Гватемала, Гондурас, Домініканська республіка, Еквадор, Колумбія, Коста-Ріка, Ніка-

**ОСОБЛИВОСТІ
ВИБОРЧОГО
ЗАКОНОДАВСТВА
І ВИБОРЧИХ
ПРОЦЕСІВ У
КРАЇНАХ
ЛАТИНСЬКОЇ
АМЕРИКИ І
КАРИБЬСЬКОГО
БАСЕЙНУ**

рагуа, Панама, Парагвай, Перу, Уругвай, Чилі), президентсько-парламентські республіки (Гайяна, Суринам), парламентські республіки (Куба, Тринідад і Тобаго), острівні і континентальні держави, главою яких є англійська королева (Антигуа і Барбуда, Багамські острови, Барбадос, Гренада, Домініка, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сен-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Ямайка, сюди входять також Беліз, Гайяна, Тринідад і Тобаго).

Складна динаміка політичного життя латиноамериканських країн, різний рівень їх економічного і соціального розвитку, ступінь залежності від міжнародних економічних процесів і чинників, внутрішньополітична обстановка і зовнішньополітична орієнтація – найбільш характерні риси держав Латинської Америки і Карибського басейну.

Протягом останнього десятиліття політичні системи більшості країн регіону, які завершили в основному процес переходу від авторитаризму до демократії і впритул приступили до її консолідації, були піддані суттєвим змінам, що знайшло відображення у чисельних конституційних реформах. Суттєвому перегляду піддалось виборче законодавство, динамічні зміни мають місце в політичних партіях та партійних системах, постійно змінюється розклад політичних сил.

В Аргентині у відповідності з конституційною реформою 1994 року президент і віце-президент обираються на загальних виборах прямим таємним голосуванням. Вони вважаються обраними, якщо у першому турі отримають не менше 45 відсотків голосів виборців або 40 % з 10 % відривом від другого кандидата; якщо цього не відбулось, через 30 днів призначається другий тур голосування, у якому беруть участь кандидати, які набрали найбільше число голосів.

Президентський строк складає 4 роки з правом безпосереднього переобрання на другий строк; після цього глава держави може переобиратись з інтервалом в один період. Претенденти на посаду президента і віце-президента повинні бути народжені в Аргентині чи за кордоном від аргентинських батьків.

257 членів Палати депутатів обираються прямим загальним голосуванням на 4 роки, причому склад Палати депутатів оновлюється наполовину кожних 2 роки – депутати першого скликання жеребкуванням визначають тих, хто повинен вибути після першого дволіття. Вибори проходять по 24 виборчим округам (по числу провінцій плюс столичний федеральний округ) у відповідності з пропорційною виборчою системою. Депутат обирається значною більшістю голосів з розрахунку 1 депутат від 33 тис. голосів, або від залишку не менше 16,5 тис. осіб.

Кандидат у депутати повинен бути не молодший 25 років, мати аргентинське громадянство не менше протягом чотирьох років, бути уродженцем, або проживати протягом 2 років у провінції, від якої він обирається.

Сенат, який складається з 72 членів, обирається на 6 років, його члени можуть обиратись необмежене число разів. Від кожного суб'єкта феде-

рації провінціальними легіслатурами обирається по 3 сенатори. Сенат обирається по мажоритарній системі: два сенатора від політичної партії, яка набрала найбільше число голосів та один сенатор від послідуєчої по числу голосів партії. Кожних 2 роки сенат оновлюється на одну третину. Конституційна реформа 1994 року зберегла встановлений ще майже півтора століття назад майновий ценз: кандидат в сенатори мусить мати щорічний дохід в 2 тис. песо або його еквівалент. Вік претендента – не менше 30 років; він повинен бути громадянином Аргентини не менше 6 років, бути уродженим чи протягом 2 років, які передували виборам, проживати у провінції від якої обирається.

Членами Конгресу не можуть бути особи духовного сану; губернатори провінцій мають право представляти у конгресі очолювані ними провінції.

У Болівії у відповідності з Конституцією і Законом № 1704 від 2 серпня 1996 року президент, віце-президент і депутати обох палат обираються на загальних виборах строком на 5 років на основі загального, прямого рівного, таємного і обов'язкового голосування з числа кандидатів, висунутих офіційно зареєстрованими політичними партіями, фракціями, коаліціями. Організації, які представляють громадське суспільство, можуть висувати своїх кандидатів тільки в складі партійних коаліцій та фронтів. Право голосу надається з 18 років.

Вся територія країни представлена одним загальнонаціональним, дев'ятьма департаментськими, розподіленими на 62 багатомандатних округи, і 68 одномандатними виборчими округами.

Президент і віце-президент країни обираються у єдиному загальнонаціональному окрузі абсолютною більшістю голосів. Якщо ні один з претендентів не отримає 50%, остаточне рішення виноситься Конгресом, який обирає президента і віце-президента відкритим голосуванням серед двох кандидатів, які отримали максимальну кількість дійсних бюлетенів. У випадку рівномірного розподілу голосів проводяться ще два тури після чого при збереженні нічиєї переможцем оголошується кандидат, який отримав відносну більшість голосів.

Президент і віце-президент не можуть переобиратись безпосередньо на другий строк. Забороняється займати президентський пост більше ніж два строки. Віце-президент не може бути обраний президентом чи віце-президентом на слідуєчих після закінчення його повноважень виборах. Кандидати у президенти та віце-президенти повинні бути старші 35 років. На ці пости не можуть бути обрані діючі міністри та керівники урядових відомств, найближчі родичі попереднього глави держави і його заступника, військовослужбовці, які знаходяться на дійсній військовій службі, служителі культу.

68 членів Палати депутатів обираються в одномандатних і 62 у багатомандатних округах по партійних списках. Квота від кожного де-

парламенту встановлюється на основі чисельності населення і може бути переглянута тільки після чергового перепису населення. В одномандатних округах депутати та їх заступники обираються простою більшістю голосів. У багатомандатних округах для партій, фронтів і коаліцій встановлюється 3% загороджувальний бар'єр.

До складу Сенату обираються по три сенатори та їх заступники від кожного департаменту, два від партійної більшості та один від першої меншості.

Депутати і сенатори повинні бути відповідно не молодші 25 і 35 років, пройти військову службу та не мати кримінального минулого. Членами парламенту не можуть бути державні службовці, військові, поліцейські, духовні особи, які повинні піти з своїх постів за 60 днів до проведення виборів (це правило не поширюється на викладачів університетів). Обов'язки голови національного Конгресу і Сенату покладаються на віце-президента республіки, однак у його відсутність Сенатом керує спеціально обраний голова.

На випадок смерті чи імпічменту того чи іншого депутата чи сенатора до закінчення строку їх обов'язки переходять до відповідних заступників, якщо заступник з різних причин не може замінити сенатора чи депутата, проводяться нові вибори.

Політичні партії, які мають статус юридичної особи, і які визнані національною виборчою комісією, допускаються до виборів автоматично. Партії, які отримали менше 50 тис. голосів, сплачують вартість видання виборчих бюлетенів. За 70 днів до виборів політичні партії, фронти і коаліції реєструють своїх кандидатів на пости президента і віце-президента, сенаторів, депутатів та їх заступників; після реєстрації будь-які зміни можуть вноситись тільки у випадку надзвичайних обставин. Прізвища, фотографії та логотипи кандидатів розміщуються на бюлетені жеребкуванням.

Виборче законодавство **Бразилії** регламентується Конституцією 1988 р. (з поправками 1994 і 1997 рр.) та Законом № 9504 від 30 вересня 1997 р. Основний закон надає право голосу неписьменним, віковий ценз знижений з 18 до 16 років, прийнятий порядок обов'язкового голосування, який не поширюється на неписьменних, на громадян від 16 до 18 і старших 70 років. Не мають право голосу іноземці, душевно хворі, військовослужбовці рядового складу, особи, позбавлені громадянських прав, засуджені за кримінальні злочини або службові зловживання.

Кандидати на виборні посади повинні бути бразильськими громадянами, користуватись у повному об'ємі політичними правами, бути внесеними у виборчі списки, проживати не менше року на території відповідного виборчого округу, належати до тієї чи іншої політичної партії. Мінімальний віковий ценз складає 35 років для президента, віце-президента і сенаторів, 30 років – для губернаторів і віце-губер-

наторів, 21 рік – для федеральних депутатів і депутатів законодавчих асамблей штатів, префектів та їх заступників, 18 років – для депутатів місцевих органів влади.

Правом висунення кандидатів користується партія, зареєстрована Вищим виборчим судом як мінімум за рік до виборів і яка має відділення на території відповідного виборчого округу, яким розглядається кожний штат. Політичні партії мають право створювати коаліції, виборча компанія може проводитись як коаліцією в цілому, так і партіями що входять до неї. Кандидати висуваються конвентами (з'їздами) партій, повинні проживати як мінімум, протягом року на території відповідних виборчих округів та мати річний партійний стаж. У випадку злиття партій зараховуються строки попереднього членства.

При проведенні виборів по пропорційній системі кожна партія має право зареєструвати до 150 % кандидатів від числа наявних вакантних місць, кожна партійна коаліція – до 200 %. Для забезпечення представництва жінок виборчий закон резервує мінімум 30% за представниками жіночої статі. При реєстрації серед інших депутатів кандидати на виборчі посади подають свідоцтво про свою партійну приналежність, декларацію про доходи та наявне майно, довідку від судових органів про відсутність кримінального минулого.

Загальні вибори президента, віце-президента, губернаторів та їх заступників, конгресменів та депутатів штатів, округів та муніципалітетів проводяться у першу неділю жовтня відповідного року.

Президент, віце-президент, губернатори і віце-губернатори штатів і федерального округу обираються на загальних виборах строком на 4 роки на основі загального, прямого, рівного, таємного і обов'язкового голосування з числа кандидатів, висунутих офіційно зареєстрованими політичними партіями і коаліціями по мажоритарній системі абсолютної більшості. В разі необхідності проводиться другий тур голосування, в якому беруть участь два претенденти, які отримали найбільшу кількість визнаних дійсними голосів. Конституційна поправка 1997 року допускає переобрання вищих посадових осіб на другий термін.

Палата депутатів обирається за пропорційною системою зі вживанням презумпційного вотуму, заснованого на неранжированих партійних станах – бразильські виборці голосують не за партію, а за індивідуальних кандидатів, запропонованих тією чи іншою партією. Квота враховується по формулі В. д'Онדה: кількість місць, які надаються партії, визначається на основі суми голосів, отриманих усіма її кандидатами, поділеними на число місць, отриманих кандидатами всіх партій, які приймали участь у голосуванні. Відбір депутатів ведеться вже після голосування, на основі їх ранжування в залежності від числа отриманих голосів.

Під час виборів до Національного конгресу кожен штат розглядається як виборчий округ, кандидати відбираються на партійних з'їздах штатів. У відповідності з діючим законодавством партії не мо-

жуть відзивати депутатів до завершення депутатського строку. Мінімальна кількість депутатів від кожного суб'єкта федерації – вісім, а максимальна – 70 осіб. Чисельність Палати депутатів уточнюється за рік до виборів з урахуванням зміни чисельності населення.

Федеральний сенат складається з представників штатів і федерального округу, які обираються на мажоритарній основі. Кожен суб'єкт федерації представлений 3 сенаторами, обраними на 8 років. Раз на чотири роки представництво кожного штату і федерального округу оновлюється на одну та дві третини. Одночасно з сенатором обираються два його заступники. Вакантне місце сенатора автоматично займається його заступником. Якщо з різних причин місце залишається вакантним понад 15 місяців, проводяться нові вибори.

Законодавчі асамблеї штатів обираються на основі конституції. Порядок виборів, як правило, аналогічний виборам до Національного конгресу. Підрахунок голосів ведеться з допомогою електронної системи.

Виборча система **Венесуели** має свої специфічні особливості. У відповідності з новою Конституцією 2000 року повноваження Президента країни подовжені до 6 років; він може обиратись безпосередньо на другий строк після закінчення попереднього мандату. При виборах президента передбачено тільки один тур голосування.

Парламент країни обирається прямим, загальним і таємним голосуванням на 5 років. У 1993 р. у відповідності з поправкою до Закону про вибори вперше була випробувана змішана схема: одна половина депутатів обиралась за партійними списками, інша – на округах. У відповідності до президентського декрету 1996 р. партійні списки повинні включати не менше 30% жінок.

Мінімальний вік для обрання президентом і сенатором – 30 років, депутатом – 21 рік. Норма представництва – 1 депутат від 0,55% населення країни. Країна розбита на 23 виборчі округи відповідно до адміністративного поділу. Від кожного штату незалежно від кількості населення, обирається не менше 2 депутатів. Окрім основних в складі національного Конгресу передбачається категорія додаткових членів, які обираються не прямим голосуванням, а шляхом загальнонаціонального коефіцієнту. Це положення базується на принципі гарантій прав меншин, закріплених у Конституції. Стосовно парламентських виборів цей принцип захищає інтереси маловпливових партій та виборців, які віддали за них свої голоси; цим самим зводиться до мінімуму відсоток втрати голосів.

У відповідності до нового основного закону депутати Національної асамблеї обираються не анонімно, за партійними списками, а персонально за пропорційною системою, виходячи з квоти 1 депутат від 1,1% загальної чисельності населення країни. Крім того, від кожного штату обирається ще три депутати. Місця у парламенті виділяються також

представникам меншин, яких ті делегують у відповідності з традиціями і звичаями. Зберігається традиція заступників депутатів. Депутат може обиратись лише 2 строки; він зобов'язаний раз на рік звітуватись перед виборцями у своєму окрузі, який має право відкликати депутата достроково. Члени законодавчих асамблей штатів та муніципальні радники обираються прямим і таємним голосуванням населенням відповідних територій. До 1989 року губернатори штатів призначались президентом республіки; після реформи виборчого законодавства всі посади, окрім губернатора федерального округу, стали виборними.

Центральні органи влади (виконавчі і законодавчі) до 1993 року обирались одночасно з регулярністю 5 років, а місцеві органи кожних 3 роки. У 1998 році Конгрес прийняв проект про проведення президентських і парламентських виборів у різні строки.

Відповідно до нової конституції строк повноважень губернаторів і законодавчих органів штатів подовжений до 4 років; останні тепер називаються не асамблеями, а радами. Чисельність депутатів визначається у діапазоні від 6 до 15 членів.

Участь у виборах є не тільки правом, але й громадським обов'язком громадян. Виборцями вважаються всі венесуельці у віці від 18 років і не позбавлені державних і політичних прав. Здібними до виконання державних функцій вважаються люди, які вміють читати і писати, віком від 21 року і не позбавлені державних і політичних прав. Військовослужбовці мають право голосу; жінки повністю прирівняні у правах з чоловіками.

Виборча система Гаїті регулюється Конституцією 1987 року та виборчим Законом 1995 року, а також затвердженим календарем виборів всіх гілок влади. Претенденти на всі виборні посади обираються на основі загального, прямого і таємного голосування з числа партій і коаліцій, які офіційно зареєстровані у Виборчій раді. Політичні діячі, причетні до воєнного путчу 1991 року, позбавлені права брати участь у виборах.

Президент країни обирається прямим загальним голосуванням на 5 років за мажоритарною системою абсолютної більшості; у разі необхідності проводиться 2 тур голосування. Віковий ценз кандидата у президенти – не менше 35 років.

Період правління глави держави починається і закінчується 7 лютого, він не може бути обраний на наступний строк, а лише з інтервалом 5 років, і не може бути обраним втретє.

Двопалатна Національна асамблея (110 членів) обирається шляхом загальних виборів. 83 члени Палати депутатів обираються в одномандатних і багатомандатних округах; депутатська квота від кожного округу залежить від чисельності населення. Кожний муніципалітет є виборчим округом, який обирає одного депутата на основі

абсолютної більшості голосів. Квота від великих конгломератів не перевищує 3 депутатів. Віковий ценз – 25 років; депутати обираються на 4 роки і можуть бути переобрані.

27 членів верхньої палати обираються від департаментських округів – по 3 сенатори від кожного. Віковий ценз – 30 років. Сенатори обираються на 6 років і можуть бути переобрані; склад Сенату оновлюється кожних два роки на третину. Всі кандидати в депутати і сенатори мають мати вищу освіту (бакалавр).

В **Гайяні**, яка є президентсько-парламентською республікою, приймати участь у виборах президента і парламенту, можуть громадяни, які досягли 18 років і проживають на території країни, а також громадяни Співдружності, які постійно живуть у Гайяні. Президентами і депутатами можуть стати особи віком від 21 року. Вибори президента проводяться прямим загальним таємним голосуванням строком на 5 років, а вибори у парламент – по системі пропорціонального представництва тією ж системою голосування.

У **Гватемалі**, відповідно діючій Конституції, президент і віце-президент обираються на загальних виборах абсолютною більшістю голосів. Строк повноважень – 4 роки. У разі необхідності проводиться другий тур голосування (не пізніше, ніж через 60 і не раніше, ніж 45 днів після проведення першого туру). Віковий ценз кандидатів – 40 років. Кандидатами на пост глави держави не можуть бути особи, причетні до державного перевороту, збройного повстання, або аналогічним діям з метою повалення конституційного устрою. На випадок смерті президента, його обов'язки виконує віце-президент, а при його відсутності – особа, призначена національним конгресом 2/3 голосів. Президент і віце-президент не зможуть бути переобрані на другий строк, або подовжувати свої мандати.

1/3 депутатів однопалатного Національного конгресу обирається на 4-х річний строк з числа кандидатів, висунутих політичними партіями, фракціями і коаліціями, офіційно зареєстрованими Вищим виборчим трибуналом. Партійна структура парламенту формується за принципом пропорційного представництва.

Пошуки подальшої реформи виборчої системи тісно пов'язані з укладенням договору з повстанням 23 грудня 1996 р. У лютому 1997 р. Вищий виборчий трибунал Гватемали створив Комісію по вивченню конституційних реформ, якій доручено детально розглянути питання про реформу виборчої системи та політичних партій у бік формування основ представницької плюралістичної демократії.

У відповідності до Конституції **Гондурасу**, президент і віце-президент країни, депутати Національної асамблеї обираються на загальних виборах строком на 4 роки на основі загального, прямого, рівного, таємного і обов'язкового голосування. Право голосу надається з 18 років.

Президент і віце-президент не можуть бути переобрані на другий строк. Кандидати на ці посади повинні бути старші 30 років. Не можуть бути обрані на зазначені посади діючі міністри, члени Національного виборчого трибуналу, керівники державних відомств, військовослужбовці строкової служби, вище керівництво збройних сил і органів безпеки, їх найближчі родичі, найближчі родичі глави держави і віце-президента.

Депутати Національної асамблеї обираються за пропорційною системою у 18 округах, відповідно адміністративному поділу країни, повинні бути не молодше 21 року, проживати у департаменті, від якого вони обираються, не менше 5 років. Членами парламенту не можуть бути державні службовці, військові, священники, члени Національного виборчого трибуналу, посадові особи вищих органів правління, адміністрації місцевих органів влади.

Один кандидат та його заступник обираються від кожних 35 тис. жителів, або від об'єднання понад 15 тис. осіб. Парламент залишає за собою право модифікувати умови для обрання депутатів.

Виборче законодавство Домініканської Республіки регулюється Конституцією 1966 р. та законом про конституційну реформу 1994 р. Президент, віце-президент, депутати обох палат обираються на загальних виборах на 4 роки на основі загального, прямого і таємного голосування з числа кандидатів офіційно зареєстрованих політичних партій і об'єднань без права безпосереднього переобрання на новий строк. Право голосу надається усім громадянам з 18 років, а також особам молодшого віку, але які взяли шлюб. Громадянин, засуджений за зраду, шпигунство, змову проти Республіки, позбавляється виборчих прав на час дії вироку.

Президентом може бути обраний громадянин Домініканської Республіки, який народився у країні, віком до 30 років. Кандидат у президенти не може бути військовим або співробітником поліції; обирається абсолютною більшістю голосів. У разі необхідності проводиться другий тур голосування, у якому беруть участь два кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів.

Члени парламенту обираються в ході одного туру відносно більшістю голосів. Кандидати повинні бути не молодші 25 років. Члени Палати депутатів обираються в округах за партійними списками, сенатори – по одному від кожного департаменту і столичного округу. Виборчі округи створюються з розрахунку один депутат від 50 тис. населення, але не менше 2 депутати від департаменту.

Виборами керує нейтральна виборча комісія, обрана Сенатом. Відповідні виборчі комісії діють на рівні місцевих виборів в департаментах і муніципалітетах.

Участь громадян у голосуванні є обов'язковою.

У відповідності з Конституцією Колумбії 1991 р. президентські, парламентські і місцеві вибори проводяться роздільно.

Президент і віце-президент країни обираються абсолютною більшістю голосів на основі прямого і таємного голосування строком на 4 роки без права безпосереднього переобрання. У випадку необхідності через три тижні проводиться другий тур голосування, у якому беруть участь два кандидати, які набрали найбільше число голосів. Для перемоги у другому турі необхідно дійти відносної більшості голосів. У випадку смерті чи недієздатності одного з кандидатів, що отримали відносну більшість у першому турі, партія, яка його висунула, може подати іншу кандидатуру. При відмові від цієї процедури у виборах приймає участь кандидат, який займає третє місце.

Президент повинен бути старіше 30 років, бути колумбійцем з народження, мати колумбійське громадянство. 100 сенаторів обираються по загальнонаціональному округу, два сенатори від індіанських общин по спеціальному національному округу; сенатори повинні бути колумбійськими громадянами з народження, віком від 30 років.

Члени Палати представників обираються у територіальних округах (по два депутати від кожного департаменту і столичного округу). Якщо число жителів округу перевищує 250 тис.чол. від кожних додаткових 250 тис. або фракції не менше 125 тис. обирається додатково один депутат. Для представництва етнічних груп, політичних меншин і колумбійців, які проживають за кордоном, створюється спеціальний округ, від якого обирається не менше 5 депутатів. Члени Палати представників повинні бути колумбійськими громадянами, не молодше 25 років.

Депутатами парламенту не можуть бути особи, які притягувались до судової відповідальності (виключення складають політичні мотиви), конгресмени, звільнені у минулому від парламентських функцій, близькі родичі представників владних структур, особи з подвійним громадянством. Державні службовці і особи, які перебувають на службі, повинні подати у відставку за 12 місяців до виборів.

Претенденти на виборчі посади повинні заручитись підтримкою політичної партії або руху, зібрати необхідне число підписів (50 тис.), або внести залог у сумі 20 млн. песо (150 тис.ам.дол.). Залог повертається, якщо кандидат отримує не менше 1/3 голосів, необхідних для обрання до конгресу.

Право голосу надається з 18 років; військовослужбовці і поліцейські позбавлені права голосу і не можуть приймати участь у діяльності політичних партій.

Відповідно до Конституції Коста-Ріки 1949 р. президентські, парламентські і муніципальні вибори проводяться одночасно, раз на чотири роки у першу неділю лютого. Право голосу надається громадянам віком з 18 років.

Президент, віце-президент обираються одночасно на основі прямого і таємного голосування відносною більшістю, що перевищує 40% всіх визнаних законними поданих голосів. Кандидати на пости президента і віце-президента, висунутих від однієї партії, повинні фігурувати в одному списку. Якщо ні один із списків не отримує значної більшості, вибори проводяться повторно у першу неділю квітня, де голосуються два списки, які набрали найбільшу кількість голосів. Для перемоги у другому турі досить відносної більшості голосів. Якщо на перших і других виборах обидва списки отримують однакову кількість голосів, то обраним вважається кандидат, старший за віком.

Президент обирається тільки на один термін. Кандидати у президенти і віце-президенти повинні бути костаріканцями з народження, користуватись усіма правами, не належати до духовного сану, бути старше 30 років. Віце-президент не може бути обраний президентом або віце-президентом на наступний після закінчення його повноважень термін. Не можуть бути обраними на ці посади родичі дійсного президента, міністри, члени Верховного суду з виборчих питань, їх заступники, директор органів ЗАГС, директори і управляючі автономних установ, головний контролер республіки та його заступник.

Депутати Законодавчої асамблеї обираються по провінціях за партійними списками. Вони виконують свої функції протягом 4-х років, і не можуть бути переобраними на черговий термін. Депутати повинні бути костаріканцями з народження, або по натуралізації за умови проживання у країні не менше 10 років після отримання громадянства і не бути молодшими 21 року. Депутатами не можуть бути обрані президент країни та його найближчі родичі, військово-службовці та керівники урядових структур.

Виборча система Коста-Ріки розроблена з особливою ретельністю і витримала випробування часом. Організація, керівництво і контроль над проведенням виборів покладені виключно на Верховний виборчий трибунал, який абсолютно самостійний при виконанні своїх функцій; він формується з трьох суддів та шести їх заступників Верховним судом країни 2/3 голосів його членів. Кожних два роки змінюються суддя і два заступники трибуналу; його члени користуються імунітетом і прерогативами членів вищих органів влади.

Виборчий трибунал володіє виключними повноваженнями по інтерпретації статей Конституції і законів виборчої системи, приймає рішення за заявами партій. Визначення вищим судом означає обов'язкове звільнення посадової особи з роботи мінімум на два роки з мотивованою термінальною відповідальністю. По відношенню до керівництва держави трибунал надає результати слідства Законодавчій асамблеї.

Виборчий трибунал проводить остаточний перерахунок голосів, вирішує всі суперечності, які виникають у електоральній сфері, є гарантом дотримання виборчих прав.

Виборче законодавство **Куби** регламентується Конституцією країни та виборчим законом 1992 р. Право голосу надається всім кубинцям з 16 років, які проживають у країні не менше двох років і які не мають обмеження у правах. Виборче право не поширюється на політичних засуджених та випущених з тюрем з незакінченим терміном обмеження у правах.

Право обиратись до муніципальних і провінційних асамблей мають кубинські громадяни віком 16 років. Віковий ценз для Національної асамблеї – 18 років.

Виборчими і періодично оновлюваними є також усі суди, засновані на основі функціональної незалежності від будь-якого іншого органу і підпорядковані виключно Національній асамблеї та Держраді.

У відповідності з Конституцією **Мексика** та Виборчим законом 1996 р. Президент країни обирається простою більшістю голосів строком на 6 років без права переобрання.

Строк повноважень Палати депутатів складає три роки. 300 депутатів обирається по одномандатних округах на основі мажоритарної системи відносної більшості і 200 – по п'яти багатомандатних округах за пропорційною системою. Одна і та ж політична партія в сумі не має права займати більше 300 місць у нижній палаті. При розподілі місць між партіями у відповідності з отриманими голосами максимальне відхилення від частки отриманих голосів не повинне перевищувати 8%. При розподілі місць у відповідності до пропорційної системи голосування загороджувальний бар'єр підвищений з 1,5 до 2%.

Сенат обирається строком на 6 років. До його складу входять по чотири сенатори від кожного штату та федерального округу. 96 сенаторів (по три від кожного суб'єкта федерації) обираються по мажоритарній системі. Для забезпечення більш широкого партійного представництва починаючи з 1996 р. вводиться обрання 32 сенаторів по єдиному загальнонаціональному багатомандатному округу за пропорційною системою на основі партійних списків. Загороджувальний бар'єр складає тут 2%.

Закон 1996 р. підтвердив незалежність Федерального виборчого інституту від виконавчої влади. Для обрання голови і восьми членів його генеральної ради потрібна підтримка кваліфікаційної більшості Палати депутатів. Відповідні кандидатури висуваються парламентськими фракціями. Політичні партії можуть акредитувати свого представника при інституті з правом дорадчого голосу. Рішення всіх спірних питань регулюється створеним виборчим трибуналом. Губернатори штатів та глава уряду федерального округу, які раніше призначались урядом, тепер обираються на основі загального таємного і прямого голосування.

У **Нікарагуа** згідно діючої Конституції з урахуванням поправок 1995 та 2000 р. президент і віце-президент країни обираються на за-

гальних виборах прямим, рівним і таємним голосуванням на 5 років без права безпосереднього переобрання. Президент обирається на основі відносної мажоритарної системи. У випадку, якщо ні один із претендентів не отримав як мінімум 45% голосів, проводиться другий тур голосування за участю двох перших претендентів.

Строк повноважень однопалатної Національної асамблеї (90 депутатів) також складає 5 років. 70 депутатів обираються у департаментських округах, 20 – по загальнонаціональному округу; одні і другі – на основі пропорційної системи. Крім того, до складу парламенту входять необрані кандидати в президенти, які отримали у загальнонаціональному окрузі число голосів, рівне чи переважаюче середній коефіцієнт по регіону.

Організацією виборів та контролем за їх проведенням займається Вища виборча рада, у складі якої 5 членів, затверджених Національною асамблеєю. Голова ради обирається на 5 років, якщо за нього подано 60% голосів депутатів. Вища виборча рада проводить також референдуми і плебісцити, складає календар виборів, координує діяльність місцевих виборчих комісій, реєструє у якості суб'єктів виборчого процесу політичні партії і організації, розглядає всі виборчі конфлікти, результати голосування.

У відповідності з Політичною конституцією Панами 1972 р. і наступними поправками, президент, два віце-президенти, депутати та їх заступники обираються на загальних виборах строком на 5 років на основі вільного, загального, прямого, рівного і таємного голосування з числа кандидатів, висунутих офіційно зареєстрованими політичними партіями або партійними коаліціями, при цьому партії мають можливість у виключних випадках відкликати своїх депутатів та їх заступників. Право голосу надається всім громадянам з 18 років.

Депутати Законодавчої асамблеї обираються в залежності від чисельності населення у одномандатних або багатомандатних округах простою більшістю за пропорційною системою.

Президент і віце-президенти обираються по єдиному загальнонаціональному округу відносною більшістю голосів без права переобрання протягом двох строків після закінчення їх повноважень. Віковий ценз президента та віце-президентів – 35 років. Не можуть балотуватись на ці посади особи засуджені за злочини проти держави і найближчі родичі діючого глави держави. На депутатські мандати можуть претендувати громадяни віком 21 рік, які не повинні мати кримінального минулого і зобов'язані проживати у відповідному виборчому окрузі не менше року. Члени парламенту та їх заступники не можуть посідати платні державні посади.

У випадку призначення депутата на вищі урядові посади, депутатські повноваження відновлюються після завершення виконання цих посад.

Виборами керує Виборчий трибунал, три судді якого призначаються терміном на 10 років і представляють три гілки влади, однак на момент призначення не повинні бути у складі владних структур. Для висунення свого кандидата у президенти всі політичні партії зобов'язані проводити первинні вибори; партіям виділяються бюджетні субсидії для виборів, однак розпоряджаються ними не самі партії, а Виборчий трибунал, який і сплачує партійні рахунки в установлених розмірах. У Панамі мають місце реформи виборчого процесу, направлені на його більшу демократизацію.

Виборче законодавство **Парагваю** регулюється Конституцією 1992 р. та Виборчим кодексом, відповідно до яких проводяться загальні прямі вибори президента, віце-президента, членів обох палат кожних п'ять років. У проміжку між президентськими та парламентськими виборами кожних п'ять років проводяться муніципальні вибори, на яких обираються алькальди та члени муніципальних рад.

Конституція забороняє переобрання президента на другий термін. Обирати і бути обраними можуть усі повнолітні громадяни, для обрання членом парламенту кандидат повинен мати парагвайське громадянство та вік понад 25 років, президента – 35 років. На пост президента не можуть бути обрані особи, які знаходяться на дійсній військовій службі, або в поліції, індивідуальні чи колективні володарі засобів інформації, а також родичі (до четвертого коліна) діючого президента.

У випадку смерті, відставки чи імпичменту депутата чи сенатора до закінчення строку їх обов'язки переходять до їх заступників; якщо він з різних причин не може замінити депутата чи сенатора, проводяться нові вибори.

У відповідності до Конституції **Перу** 1993 р. та законами №19990 та №20530 президент країни, два його віце-президенти і депутати Конгресу Республіки обираються в ході загальних виборів строком на 5 років на основі загального, прямого, таємного і обов'язкового голосування з числа офіційно зареєстрованих кандидатів, висунутих як політичними партіями і передвиборчими коаліціями, так і незалежних.

Право голосу мають громадяни віком 18 років. Президент і віце-президенти обираються по єдиному загальнонаціональному округу абсолютною більшістю голосів. У випадку необхідності проводиться другий тур голосування через 30 днів після обнародування результатів.

Вибори визнаються такими, що не відбулися, якщо 2/3 від загального числа складають бюлетені, подані проти всіх кандидатів або недійсні. Представники збройних сил і поліції не мають право брати участь у виборчій компанії.

Депутати Конгресу Республіки обираються на основі пропорційного представництва строком на 5 років, при цьому квота для кожного департаменту визначається в залежності від чисельності населення за да-

ними останнього перепису. Віковий ценз депутата – 25 років. Вищі державні посадовці у випадку висунення на кандидатів у депутати мусять піти у відставку за півроку до виборів. У випадку розпуску Конгресу до-строкові вибори повинні відбутись через 4 місяці.

У відповідності з основним законом Сальвадору 1983 р. та конституційними поправками 1991 р. виборче право надається усім сальвадорським громадянам з 18 років. Президент і віце-президент Республіки обираються загальним прямим таємним голосуванням строком на 5 років з числа кандидатів, висунутих політичними партіями, фракціями і коаліціями, офіційно зареєстрованими Вищим виборчим трибуналом.

Віковий ценз кандидата на пост глави держави – не менше 30 років. Дата виборів президента і віце-президента встановлюється за два і не більш чим за чотири місяці до початку президентської компанії. При необхідності проводиться другий тур голосування не пізніше 30 днів після оголошення офіційних результатів першого туру. Конституційний мандат глави держави обчислюється п'ятирічним періодом правління без права переобрання на наступний термін.

На випадок смерті чи недієздатності президента його заміщує віце-президент, при відсутності останнього – одна з трьох осіб, призначених з цією метою парламентом країни на дворічний термін.

Депутати однопалатних Законодавчих зборів обираються загальним, прямим, таємним голосуванням за пропорційною системою. Склад парламенту оновлюється кожних три роки, депутати можуть бути переобрані. Віковий ценз кандидата в депутати – з 25 років. Чисельний склад парламенту – 84 депутати.

Виборче законодавство Сурінаму регулюється Виборчим законом 1987 р. у відповідності з яким правом голосу володіють громадяни Сурінаму віком від 18 років. Не мають права голосу засуджені за кримінальні злочини, особи, визнані помішаними, та інші, визнані законодавством. Президент і віце-президент обирають кваліфікованою більшістю 2/3 голосів Національної асамблеї на п'ять років. Якщо ні один з кандидатів не набрав необхідної кількості голосів, його вибори проводяться у Народній асамблеї, яка складається з 51 члена Національної асамблеї, 106 членів регіональних рад і 712 членів рад департаментів.

Президентом може бути обраний громадянин Сурінаму, який проживає на території країни не менше 6 років, не молодший 30 років і такий, що не має установлених законом обмежень у виборчих правах. У кандидатів у президенти не повинно бути в органах влади родичів першого та другого ступенів рідні. Національна асамблея обирається загальним, прямим і таємним голосуванням строком на 5 років. До Національної асамблеї обираються громадяни Сурінаму віком від 21 року, які постійно проживають не менше двох років на території відповідного округу. Не мають право одночасно балотуватись до Національної асамблеї родичі

по крові, включно родичі другого ступеня, як і родичі по закону. Від кожного з десяти округів встановлені різні квоти в залежності від кількості населення. Квоти прийняті і для виборів до місцевих рад.

У відповідності з Конституцією Тринідада і Тобаго президент обирається колегією виборців з числа членів обох палат парламенту строком на п'ять років. Йому належить право призначати сенаторів – 16 сенаторів по рекомендації прем'єр-міністра, 9 – особисто з числа відомих державних і громадських діячів країни. Депутати нижньої палати обираються на основі загального, прямого, рівного і таємного голосування з числа кандидатів, висунутих офіційно зареєстрованими політичними партіями і коаліціями. Громадські організації, які представляють громадянське суспільство, можуть висувати своїх кандидатів тільки у складі партійних коаліцій. Право голосу надається громадянам з 18 років, які проживають у країні мінімум рік до виборів.

Кожні п'ять років повинні проводитись загальні парламентські вибори і кожних три роки – вибори в органи місцевого самоуправління. Обраним вважається кандидат, який набрав просту більшість голосів. До Палати представників не можуть входити державні службовці, судді верховного суду, банкроти. Спікер Палати і його заступник обираються зі складу членів Палати, які не входять до уряду. Сенат очолює голова і його заступник. Сенаторами можуть бути громадяни віком від 30 років.

В Уругваї Конституція 1997 р. значно демократизувала виборчу систему. Нове електоральне законодавство, яке вступило в дію у 1999 р., скасувало систему подвійного одночасного голосу. Тепер кожна партія має право висувати тільки одного кандидата, який визначається за результатами первинних внутріпартійних виборів. Президент обирається абсолютною більшістю голосів, (в разі необхідності проводиться другий тур виборів) строком на п'ять років без права безпосереднього переобрання.

99 членів Палати представників обираються по 19 багатомандатних округах відповідно до адміністративного поділу країни за пропорційною системою. Кандидат у депутати повинен бути не молодший 35 років, бути громадянином республіки з народження або по закону і протягом п'яти років повною мірою користуватись правами і обов'язками громадянина. Забороняється поєднувати депутатську діяльність з посадами вищих урядовців держави. Військовозобов'язані повинні після обрання піти у відставку.

30 сенаторів обираються по єдиному загальнонаціональному округу за пропорційною системою. Головою Сенату з правом вирішального голосу становиться віце-президент республіки. Сенатором може бути обраний громадянин Уругваю за народженням або натуралізацією після 6 років, який користується у повному обсязі правами і обов'язками громадянина з віковим цензом 30 років. На

цю посаду не можуть претендувати судді, військові, поліцейські. До складу Сенату за посадою входить віце-президент республіки.

Президент, віце-президент, депутати і сенатори обираються строком на п'ять років. Виборцями є громадяни Уругваю з народження чи натуралізації, віком від 18 років і занесені в громадянський реєстр. Судді, члени рад і директори автономних установ, військові і поліцейські можуть прийняти участь у голосуванні, однак зобов'язані утримуватись від активного політичного життя.

Вибори проводяться в жовтні і листопаді один раз на п'ять років. Департаментські і парламентські вибори проходять у різні строки. Всі питання, пов'язані з виборами, покладені на Виборчий трибунал (9 членів), який також опікується плебісцитами та референдумом.

У **Чилі** президент республіки обирається прямим, загальним і таємним голосуванням строком на 6 років; у випадку необхідності (ні один кандидат не набрав понад половини голосів) проводиться другий тур. Президент може балотуватись на свій пост двічі підряд. Глава держави вступає на посаду через 90 днів після проведення виборів. У відповідності до Конституції претендент на президентський пост повинен бути віком не молодший 40 років і народитись у Чилі.

Національний конгрес складається з 47 сенаторів і 120 депутатів. Всі депутати обираються на основі загального, прямого і таємного голосування на чотири роки у 60 двомандатних округах. Два місця у кожному окрузі надається двом партійним спискам, які отримали більшість голосів або партії, яка домоглась кваліфікованої більшості.

38 сенаторів обираються у двомандатних округах загальним, прямим і таємним голосуванням строком на 8 років. Половина складу сенату оновлюється кожні чотири роки. Три сенатори призначаються збройними силами, два – президентом, два – Верховним судом, один – Радою національної безпеки строком на 8 років. Всі колишні президенти країни чий строк правління складав 6 років, стають пожиттєвими сенаторами.

Інтенданти (губернатори) призначаються президентом на 6 років, муніципальні власті обираються прямим голосуванням на чотири роки. Виборчі округи співпадають з офіційним районуванням країни.

Виборче законодавство **Екватору** передбачає загальне, пряме, рівне, таємне, обов'язкове голосування. Неучасть у виборах карається штрафом від 2 до 25% мінімальної зарплатні. Право голосу – з 18 років. Військові і поліцейські права голосу не мають. Крім офіційно зареєстрованих політичних партій, висувати кандидатів можуть і незалежні особи. На виборчі посади особи можуть переобиратись необхідне число разів. На час виборчої кампанії вони повинні піти у неоплачувану відпустку або подати у відставку до включення до списків.

Не можуть бути кандидатами ні на одну виборну посаду: засуджені, або ті, що знаходяться під слідством за кримінальним звинуваченням.

ченням, держслужбовці, які не пішли у відставку, представники судової влади, які не подали у відставку, члени діючого уряду, особи, які уклали контракти з державою.

Президент і віце-президент висуваються єдиним списком і обираються по єдиному загальнонаціональному округу абсолютною більшістю голосів. У відповідності до практики, один кандидат – виходець з Сієрри, інший – з Кости. При необхідності проводиться другий тур голосування; але він не потрібен, якщо лідируюча пара отримала 40% голосів, а її відрив від суперників перевищує 10% голосів. Президент і віце-президент обираються на 4 роки і можуть бути переобрані через один президентський строк; вони вступають на посаду 15 січня року, який слідує за роком обрання. Президентом і віце-президентом може стати еквадорець за народженням не молодше 35 років і який не є близьким родичем діючого президента республіки.

Депутати однопалатного Національного конгресу обираються на 4 роки у провінціях – по два депутати від кожної. Крім того, кожна провінція обирає ще по депутату від кожних 200 тис. населення, або частини виборців понад 150 тис. осіб. 12 національних кандидатів обираються загальнонародним голосуванням по партійних списках. Депутати конгресу можуть бути переобрані на новий строк. Кандидатами у депутати можуть бути еквадорці за народженням не молодші 25 років, бути уродженцем відповідної провінції і мати там основне місце проживання не менше трьох років до строку виборів. На випадок смерті депутата його місце займає його заступник (наступний у партійному списку).

Заявки про реєстрацію приймаються за 30 днів до виборів. Всі спірні питання вирішує Верховний виборчий трибунал та провінційні трибунали. Виборці мають право відізвати виборну особу за ініціативою 30% громадян, занесених до списків виборців через відповідні референдуми.

У карибських державах, які входять до Британської Співдружності (Антигуа і Барбуда, Богемські острови, Барбадос, Гренада, Домініка, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сен-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Ямайка), а також Беліз (Центральна Америка) діє система загального виборчого права для жителів віком від 18 років. Право голосу мають всі громадяни Співдружності, які проживають в країні певний строк (від трьох місяців на Багамах до трьох років в Барбадосі). У країнах, які надають економічне громадянство особам, які здійснюють інвестиції у національну економіку (Беліз, Гренада, Домініка, Сен-Кітс і Невіс), економічні громадяни можуть приймати участь у виборах за умови перевищення їх інвестицій до певного визначеного рівня.

Кандидатами до членів законодавчих органів можуть висуватись громадяни віку 21 рік (18 років в Антигуа, Гренаді, Сент-Вінсент, Сен-Кітс і Невіс). Не реєструються особи за станом здоров'я, фінансові банкрути, неписьменні, особи, які знаходились у тюрмі понад 12 місяців, ті, що знаходяться під слідством. Мінімальна протяжність виборчої кампанії – три тижні. Крайній строк реєстрації кандидатів – два тижні до дати ви-

борів. Рамки для існування партій і політичних об'єднань при реєстрації для участі в виборах не встановлюються. Остаточні результати виборів оголошуються не пізніше місяця після їх проведення. Кандидат зобов'язаний внести заклад, який повертається йому у випадку отримання не менш 1/8 голосів у даному виборчому окрузі.

Виборча комісія і/або генеральний інспектор по виборам призначається генерал-губернатором після затвердження парламентом. Вибори проводяться по одномандатним округам; кількість округів і кордони між ними підлягають контролю з боку спеціальної комісії на чолі зі спікером, або особи, призначеної генерал-губернатором. Комісія раз на п'ять років повинна подавати до парламенту свої пропозиції щодо числа округів і числа місць у законодавчому органі у залежності від числа виборців. Пропозиції комісії затверджуються генерал-губернатором.

Виходячи з зазначеного аналізу, Україна могла б, на нашу думку, використати у власному виборчому законодавстві чимало корисного з латиноамериканського досвіду, а саме:

1. Обов'язкове голосування для певних категорій населення.
2. Надання права голосу громадянам з 16 років.
3. Позбавлення права голосу і бути обраним громадян, які відбувають покарання за кримінальні злочини, знаходяться під судом чи слідством, учасників змов, заколотів і збройних виступів проти державного ладу.
4. Розширити права Центральної виборчої комісії.
5. Застосовувати більш гнучку комбіновану систему виборів та електронну систему голосування та підрахунку голосів.
6. Запровадити висунення кандидатів у президенти та у депутати політичними партіями, блоками і коаліціями.
7. Ввести норму обрання президента країни абсолютною більшістю голосів (2/3 виборців).
8. Реалізувати рішення референдуму 2000 р. про двопалатний парламент.
9. Визначати кількісний склад депутатського корпусу в залежності від чисельності населення країни.
10. Запровадити спеціальні місця у парламенті для представників національних меншин, дрібних політичних партій та экс-президентів і экс-прем'єрів країни.
11. Зменшити загороджувальний відсоток для політичних партій з 5% до 2-3%.
12. Обирати разом з депутатами їх заступників та віце-президента країни.
13. Ввести норму обов'язкових 30 % для жінок у списках політичних партій, блоків і коаліцій на виборах.
14. При переході народного депутата до складу уряду призупинити його депутатство і поновлювати його після відставки.

Поза сумнівом, практичний досвід країн Латинської Америки може збагатити політичну систему нашої молоді держави.

Надійшла до редакції 25.02.2002